

TAAAL & DIDACTIEK

**Aanvankelijk en
technisch lezen**

Noordhoff Uitgevers

Henk Huizenga

4^e druk

Taal & Didactiek

Aanvankelijk en technisch lezen

Henk Huizenga

Vierde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen | Utrecht

Ontwerp omslag: G2K, Groningen/Amsterdam
Omslagillustratie: Stocksy 895664 Studio Firma

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

2 / 20

© 2016 Noordhoff Uitgevers bv Groningen | Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsenauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-87776-7
ISBN 978-90-01-87775-0
NUR 842

Woord vooraf

Kinderen leren lezen is een van de kerntaken van de basisschool. Bij vrijwel alle vakken op school wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen en in het maatschappelijk leven kun je als analfabeet in veel beroepen niet functioneren.

Het leesonderwijs begint traditioneel met het aanleren van de letters en het lezen van eenvoudige woorden. We noemen dat de fase van het aanvankelijk lezen. In de eerste maanden van het leesonderwijs ligt de nadruk sterk op het decoderen, het ontcijferen van de lettercode: het technisch lezen. Ook vanaf de tweede helft van groep 3 wordt er onderwijs gegeven in het technisch lezen, zij het dat de nadruk dan meer komt te liggen op het verbeteren van de leesnelheid en de expressiviteit. We noemen dat de fase van het voortgezet technisch lezen. Eigenlijk is het onmogelijk om alleen de leesteknik in aparte methoden of lessen centraal te stellen: bij lezen gaat het immers altijd om begrijpen wat er staat. Lezen is een communicatieproces en niet het kraken van een of andere geheimzinnige code. In de praktijk van het onderwijs is het wel handig om technisch lezen en begrijpend lezen geïsoleerd te onderwijzen, omdat het gaat om verschillende vaardigheden. Het is vooral een kwestie van accentuering van bepaalde lesdoelen. Het is handig om in bepaalde lessen alleen de voordrachtsaspecten van het lezen centraal te stellen. Dan kun je op die punten heel specifieke instructie geven.

In dit boek uit de reeks *Taal & Didactiek* staat het aanvankelijk en voortgezet technisch lezen centraal. Het gaat om het aanleren en verbeteren van de leesteknik. Aanvankelijk technisch lezen duid ik korthedshalve aan als *aanvankelijk lezen* en voortgezet technisch lezen noem ik meestal kortweg *technisch lezen*. Het boek is bestemd voor pabostudenten en heeft de bedoeling een gestructureerde beschrijving te geven van alle aspecten die bij het onderwijs in technisch lezen van belang zijn. Heel vaak is het aanvankelijk lezen een kwestie van het volgen van een leesmethode. De meeste moderne methoden bevatten een uitgebalanceerde didactiek met een overstelpende hoeveelheid oefeningen, materialen en hulpmiddelen, waar je snel mee aan de slag kunt. Toch is niet in de eerste plaats de methode, maar de vrouw of de man voor de klas bepalend voor het succes van het leesonderwijs. En een leraar basisonderwijs moet meer in huis hebben dan het kunnen werken met een methode. In dit boek gaat het ook niet zozeer om bepaalde leesmethodes, maar meer om algemene principes die belangrijk zijn voor het leren lezen. Daarbij is relatief veel plaats ingeruimd voor het omgaan met verschillen. De beginfase van het leren lezen is van cruciaal belang voor de verdere leesontwikkeling. Als een kind dreigt uit te vallen, is het van het grootste belang om zo snel mogelijk in te grijpen.

In deze vierde druk van *Aanvankelijk & technisch lezen* wordt het stramien gevolgd dat ook de andere delen uit de reeks *Taal & Didactiek* kennen. Het boek is geactualiseerd en sluit aan bij de nieuwste inzichten, methoden en

toetsen. Vergeleken met de derde druk is er meer aandacht voor de referentieniveaus voor lezen, het handelingsgericht werken en de nieuwste methoden voor aanvankelijk lezen. Ook is de paragraafindeling licht gewijzigd. Elk hoofdstuk opent met een casus die illustratief is voor de inhoud. De illustraties zijn nu in kleur uitgevoerd. Ook de verwerkingsopdrachten aan het eind van elk hoofdstuk zijn op bepaalde punten gewijzigd.

Henk Huizenga
Hasselt, oktober 2016

Inhoud

Studiewijzer 7

1 Lezen in de basisschool 9

- 1.1 Het belang van leren lezen 11
 - 1.2 Vormen van lezen 12
 - 1.3 Fasen in het leesonderwijs 16
 - 1.4 Fasen in geletterdheid 17
 - 1.5 Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs 19
 - 1.6 Visies op leesonderwijs 20
 - 1.7 Competenties voor het leesonderwijs 23
- Samenvatting 26
Opdrachten 27

2 Het leesproces 29

- 2.1 Lezen als informatieverwerking 31
 - 2.2 Leesstrategieën 39
 - 2.3 Flexibel gebruik van leesstrategieën 44
 - 2.4 Deelvaardigheden van het lezen 45
 - 2.5 Voordrachtsaspecten van het lezen 50
 - 2.6 Een model voor technisch lezen 53
- Samenvatting 54
Opdrachten 55

3 Geletterdheid bij peuters en kleuters 59

- 3.1 De leesontwikkeling bij peuters en kleuters 61
 - 3.2 Bepalende factoren voor de leesontwikkeling 64
 - 3.3 Stimuleren van ontluikende geletterdheid bij peuters 67
 - 3.4 Stimuleren van de beginnende geletterdheid bij kleuters 69
 - 3.5 Taalmethoden voor kleuters 83
 - 3.6 Zelfontdekkend leren lezen 85
- Samenvatting 88
Opdrachten 89

4 Doelstellingen en leerstofordening 93

- 4.1 Doelstellingen aanvankelijk en voortgezet technisch lezen 95
 - 4.2 Leerstofordening bij aanvankelijk lezen 102
 - 4.3 Leerstofordening bij voortgezet technisch lezen 104
- Samenvatting 106
Opdrachten 107

5 Instructie 109

- 5.1 Uitgangspunten voor instructie bij het aanvankelijk lezen 111
- 5.2 Instructieprincipes bij het aanvankelijk lezen 116

- 5.3 Uitgangspunten voor instructie bij het technisch lezen [122](#)
- 5.4 Instructieprincipes bij het technisch lezen [126](#)
- 5.5 Instructiemodellen [129](#)
 - [Samenvatting 132](#)
 - [Opdrachten 133](#)

- 6 Werkvormen en hulpmiddelen [135](#)**
 - 6.1 Groeperingsvormen bij het leesonderwijs [137](#)
 - 6.2 Oefenvormen bij het aanvankelijk en technisch lezen [140](#)
 - 6.3 Hulpmiddelen bij het leesonderwijs [145](#)
 - 6.4 ICT als hulpmiddel bij het leesonderwijs [146](#)
 - [Samenvatting 151](#)
 - [Opdrachten 152](#)

- 7 Evaluatie van het leesonderwijs [155](#)**
 - 7.1 Vormen van evaluatie [157](#)
 - 7.2 Toetsen van de taalvaardigheid [159](#)
 - 7.3 Toetsen van deelvaardigheden [161](#)
 - 7.4 Toetsen van de leesvaardigheid [163](#)
 - 7.5 Het analyseren van toetsgegevens [170](#)
 - 7.6 Observatie bij het lezen [172](#)
 - 7.7 Registreren van leesvorderingen [175](#)
 - [Samenvatting 179](#)
 - [Opdrachten 180](#)

- 8 Omgaan met verschillen [183](#)**
 - 8.1 Verschillende vormen van hulp [185](#)
 - 8.2 Opbrengstgericht werken en handelingsgericht werken bij technisch lezen [187](#)
 - 8.3 Oorzaak van leesproblemen [190](#)
 - 8.4 Soorten leesproblemen [194](#)
 - 8.5 Remediërende hulp bij leesproblemen [213](#)
 - 8.6 Speciale programma's voor kinderen met leesproblemen [216](#)
 - 8.7 Stimuleren van goede lezers [223](#)
 - [Samenvatting 224](#)
 - [Opdrachten 225](#)

- 9 Methoden en leergangen [229](#)**
 - 9.1 De geschiedenis van het leesonderwijs [231](#)
 - 9.2 Moderne methoden voor aanvankelijk lezen [243](#)
 - 9.3 Methoden voor voortgezet technisch lezen [251](#)
 - 9.4 Nieuwe ontwikkelingen in leesmethoden [254](#)
 - 9.5 Beoordelen van methoden voor aanvankelijk en voortgezet technisch lezen [256](#)
 - [Samenvatting 258](#)
 - [Opdrachten 259](#)

- Literatuur [260](#)**

- Websites [264](#)**

- Illustratieverantwoording [266](#)**

- Register [268](#)**

Studiewijzer

Aanvankelijk en technisch lezen behandelt de belangrijkste aspecten van het huidige onderwijs in het aanvankelijk en technisch lezen.

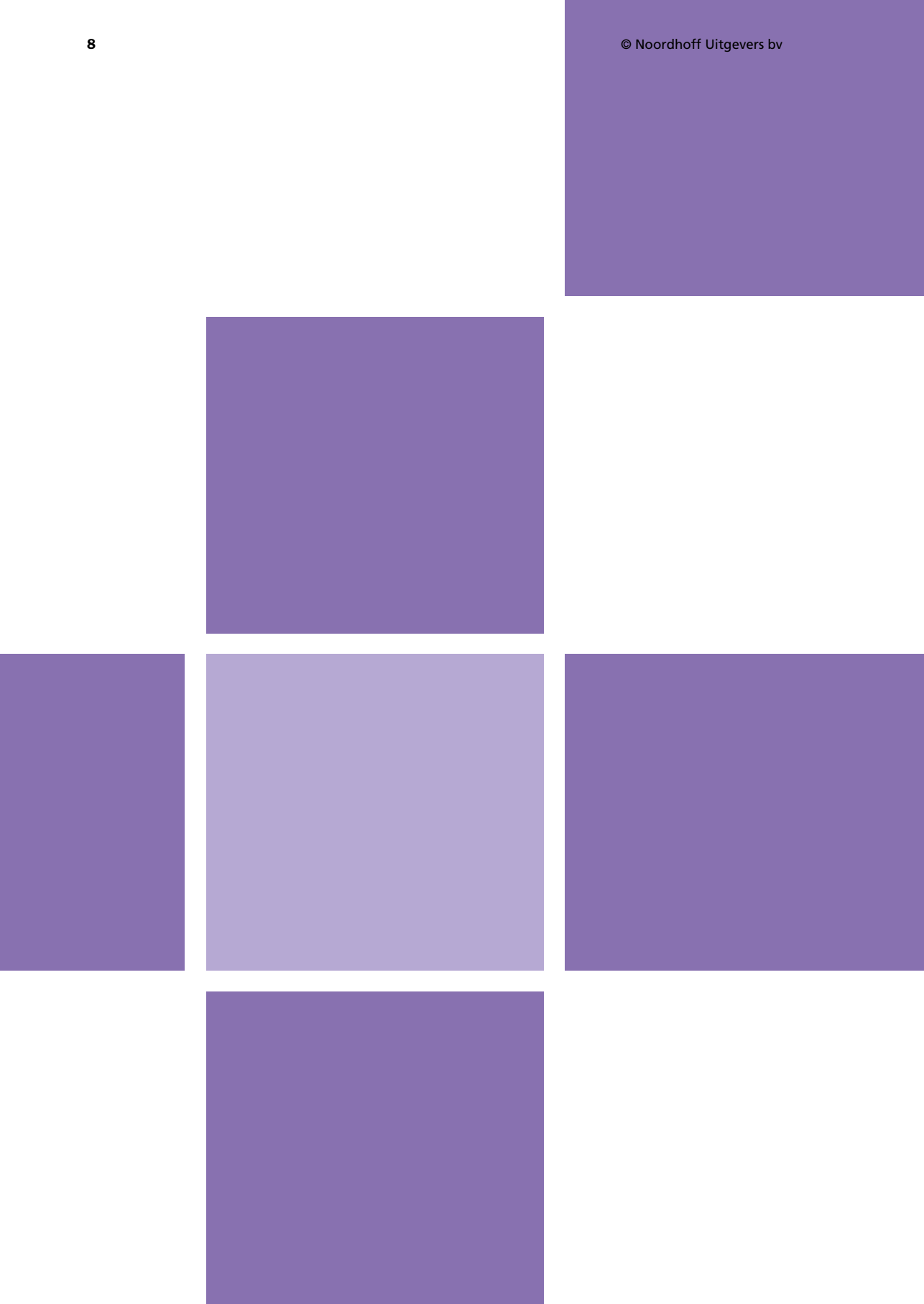
De onderwerpen die in het boek aan bod komen zijn:

- het leesproces
- het stimuleren van de geletterdheid bij peuters en kleuters
- de leesinstructie en bijbehorende werkvormen
- het signaleren en remediëren van leesproblemen
- de meest recente leesmethodes en benaderingen binnen het leesonderwijs
- de meest recente toetsen en observatiemiddelen

Bij elk hoofdstuk zijn de competenties geformuleerd die nodig zijn voor het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen. De verwerkingsopdrachten aan het eind van elk hoofdstuk maken het boek geschikt voor zelfstudie.

Aanvankelijk en technisch lezen wordt ondersteund door www.aanvankelijkentechnischlezen.noordhoff.nl:

- het online boek (digitale hoofdstukken)
- toetsvragen met feedback
- samenvattingen per hoofdstuk
- leerdoelen
- docentmateriaal

1

Lezen in de basisschool

- 1.1** Het belang van leren lezen
 - 1.2** Vormen van lezen
 - 1.3** Fasen in het leesonderwijs
 - 1.4** Fasen in geletterdheid
 - 1.5** Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs
 - 1.6** Visies op leesonderwijs
 - 1.7** Competenties voor het leesonderwijs
- Samenvatting**
Opdrachten

Letters zijn overal: de felgekleurde neonletters op de gevel van een discotheek, een sticker achterop een auto of het half verroeste straatbordje Tweede Reguliersdwarsstraat. De mens gaat lezend door het leven. En met de komst van moderne communicatiemiddelen als internet en e-mail heeft het lezen alleen nog maar aan belang gewonnen. Het is dus noodzakelijk dat de school er veel zorg en aandacht aan besteedt om de kinderen de kunst van het lezen bij te brengen. Leesvaardigheid is niet iets wat zich vanzelf ontwikkelt, zoals de mondelinge taalvaardigheid. Een handvol pientere kleuters leert zichzelf lezen, maar de meeste kinderen hebben gericht leesonderwijs nodig, waarbij de juf of de meester er enkele maanden flink aan moet trekken om alle letters in het geheugen van zesjarige schoolkinderen te prenten.

In dit eerste hoofdstuk bespreken we hoe het leesonderwijs op de basisschool vorm krijgt. In paragraaf 1.1 gaan we eerst in op het belang van het leesonderwijs. Daarna komen de verschillende aspecten van het leesonderwijs op de basisschool aan de orde. In paragraaf 1.2 bespreken we de vormen van lezen. In de paragrafen 1.3 en 1.4 komen de stadia van het leesonderwijs aan bod. Veel onderscheidingen binnen het lezen hebben ook te maken met de gehanteerde werkvormen en groeperingsvormen; daar gaan we in paragraaf 1.5 op in. Vervolgens bespreken we in paragraaf 1.6 de opvattingen en visies op hoe je kinderen moet leren lezen. Ten slotte gaan we in paragraaf 1.7 in op de competenties waarover een leerkracht basisonderwijs moet beschikken om onderwijs te verzorgen in aanvankelijk en technisch lezen.

Het leesatelier

1

Op basisschool De Cirkel is sinds enkele jaren het onderwijs in het technisch lezen op een andere manier vormgegeven. De school werkt met een leesatelier: in de centrale hal van de school is een ruimte ingericht met verschillende soorten boeken. Er staan zit-zakken, een leesbank, een leestafel, een televisie voor presentaties en computers waarop de kinderen kunnen werken of zoeken naar nieuwe boeken. Elke dag is er in de groepen 4 tot 8 een half uur gereserveerd voor het leesonderwijs. Op maandag en vrijdag mogen de meeste kinderen voor zichzelf lezen. Het maakt niet uit of ze een stripboek, een tijdschrift, een informatief boek of een spannend boek lezen, als er maar gelezen wordt. De kinderen moeten alleen in een leeslogboek bijhouden welke tekst ze gelezen hebben en een vijftal korte vragen beantwoorden. Op de andere dagen krijgen de kinderen meer specifieke ondersteuning. In groep 5 van meester Chris is er op de dinsdag en de donderdag speciale begeleiding voor technisch lezen. Omdat de leesprestaties van de kinderen nogal uiteenlopen, vindt Chris het zinvol om gestructureerd woorden met een bepaalde leesmoeilijkheid in te oefenen. Hij probeert daarbij zoveel mogelijk gebruik te maken van motiverende werkvormen. De zwakste lezers die nog op AVI-niveau M4 zitten, oefenen met de remedial teacher RALFI-lezen, de andere kinderen worden door hemzelf begeleid. Op dinsdagmorgen na de pauze leest meester Chris eerst een verhaal voor met veel woorden die eindigen op -lijk en -heid. 'Er zaten veel woorden in het verhaal die allemaal met hetzelfde stukje eindigden. Wie weet welke stukjes dat zijn?' Bijna alle vingers vliegen de lucht in. 'Mike vertel eens.' Mike weet wel een paar woorden te noe-

men: eerlijkheid, eindelijk, vindingrijkheid, vermoedelijk.' Meester Chris laat een rij woorden op het digibord zien en zet een streep onder de achtervoegsels -lijk en -heid en wijst op bekende stukjes in langere woorden. Daarna deelt meester Chris de klas in drie niveaugroepen in. De vier kinderen die in AVI E4 lezen krijgen een A4'tje met woorden op -lijk en -heid. Er komen ook twee kinderen van groep 6 bij zitten die nog op AVI E4 lezen. De kinderen die al in AVI E6 lezen mogen nu weer in het leesatelier, maar ze moeten wel een kort boekverslag op de website zetten. De andere kinderen gaan radiolezen, waarbij ze een tekst inoefenen met veel -lijk- en -heid-woorden die de meester uit de map *Speciale Leesbegeleiding* heeft gehaald. Meester Chris begeleidt de vier zwakste lezers aan de instructietafel. De kinderen mogen op het werkblad de achtervoegsels onderstrepen en daarna in tweetallen de woorden oefenen. Hierbij wordt ook de tijd opgenomen en krijgen de kinderen de gelegenheid om hun persoonlijke record te verbeteren. Het lukt Daley om de derde keer maar liefst twintig seconden sneller te lezen. Na twintig minuten mogen de kinderen van het radiolezen hun teksten voorlezen. Ze lezen om de beurt een stukje. Een lege papierdoos fungeert daarbij als radio. De andere kinderen luisteren en kunnen na afloop reageren op de tekst.

Op donderdag mogen de lezers van niveau E4 de tekst die op dinsdag is gebruikt bij het radiolezen inoefenen. De kinderen die al in AVI E6 zitten helpen hen daarbij door duo-lezen, waarbij ze om de beurt of soms tegelijkertijd de tekst lezen. De rest van de kinderen bereidt een prentenboek voor dat ze op vrijdag in het kader van tutorlezen aan de jongste kleuters zullen gaan voorlezen.

In deze casus zien we dat het leesonderwijs op een gevarieerde manier wordt aangepakt. Er wordt niet gewerkt met een methode, waarbij iedereen dezelfde tekst leest, maar de kinderen hebben een grote mate van vrijheid om teksten van hun eigen keuze te lezen. Dat vergroot de leesmotivatie en dat heeft weer direct invloed op de vaardigheid in het lezen. Er wordt gebruikgemaakt van verschillende werkvormen: radiolezen, duolezen en tutorlezen. Ook is er een speciaal remediërend programma voor zwakke lezers. Elk kind wordt op zijn eigen niveau benaderd. Omdat voor alle klassen op hetzelfde moment lezen op het rooster staat, is er ook de mogelijkheid om kinderen op hun eigen niveau te begeleiden.

Om goed leesonderwijs te kunnen geven is het nodig dat je weet welke verschillende leesvormen je als leeskracht kunt aanbieden. Je moet een berekeneerde keuze kunnen maken voor bepaalde werkvormen en een duidelijke visie hebben op goed leesonderwijs. Op schoolniveau komt het erop aan dat je het onderwijs zo inricht dat de kinderen zoveel mogelijk gestimuleerd worden om te lezen en dat de zwakke lezers optimale begeleiding krijgen.

1.1 Het belang van leren lezen

In onze moderne westerse maatschappij kun je amper functioneren zonder een redelijke leesvaardigheid. Je zult niet direct van de honger omkomen en er is altijd wel een behulpzame ambtenaar of een aardige buurman die een formulier in drievoud wil invullen, maar het is onmiskenbaar dat veel aan je voorbij gaat als je niet kunt lezen en schrijven. Er zijn nog maar weinig beroepen die je als analfabeet kunt uitoefenen. Je moet bouwtekeningen lezen, nota's, orderbonnen, bestelformulieren, notulen, dienstmededelingen of e-mails. En ook in het dagelijks leven wordt er voortdurend een beroep gedaan op je leesvaardigheid. Je probeert de gebruiksaanwijzing voor een hd-recorder te volgen, je brengt de aanwijzingen voor de bereidingswijze op een pak lasagnemix in de praktijk, je ziet op de borden boven de snelweg dat je toch op de verkeerde rijbaan zit of je constateert op het station dat de volgende trein pas over een uur zal vertrekken. In onze maatschappij is lezen bij uitstek een functionele vaardigheid. Je bent voortdurend bezig om je leesvaardigheid toe te passen.

Toch zijn er in Nederland nog altijd honderdduizenden analfabeten of wat we wel noemen functioneel analfabeten, mensen die wel een beetje kunnen lezen, maar onvoldoende om zich in het dagelijks leven te kunnen redden met lezen en schrijven. Vaak gaat het om mensen bij wie het proces van leren lezen niet optimaal is verlopen. Ze hadden bijvoorbeeld op school grote moeite om te onthouden welke letter bij welke klank hoorde en konden de techniek van het lezen niet goed onder de knie krijgen.

Functioneel
analfabeten

Lezen is meestal een functionele taalvaardigheid, maar dat wil niet zeggen dat je het je ook in het dagelijks leven maakt. De meeste kinderen leren het op school. Lezen is de belangrijkste instrumentele vaardigheid die de school de leerlingen aanleert. Gemiddeld worden er per week zo'n 110 minuten aan leesonderwijs besteed. In groep 3 wordt er nog veel meer tijd gestoken in het leren lezen. In bijna alle onderwijsleersituaties op de basisschool wordt er een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. We maken in dit verband wel een onderscheid tussen lezen als ondersteunende taalactiviteit en lezen als een functionele taalactiviteit. Lezen is een *ondersteunende taalactiviteit* als het de doelstelling heeft om de leesvaardigheid van de

Ondersteunende
taalactiviteit

Functionele taalactiviteit

leerlingen te vergroten. Het gaat dus om de traditionele leeslessen, het onderwijs in het lezen. Lezen is een *functionele taalactiviteit* als de leerlingen hun leesvaardigheid moeten toepassen. Dat gebeurt in het dagelijks leven, maar ook bij schoolvakken als rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis. We noemen het lezen in het onderwijs ook wel eens 'schools functioneel'. Een goede leesvaardigheid is een belangrijke voorwaarde voor schoolsucces. Als kinderen blijven zitten, heeft dat vrijwel altijd te maken met achterblijvende leesprestaties. In 2004 constateerde de inspectie van het onderwijs dat aan het eind van groep 3 10–15 % van de leerlingen onvoldoende kon lezen. Dat wil zeggen dat deze kinderen grote moeite hebben om in groep 4 de methodes voor de verschillende vakken te volgen. Gemiddeld genomen kun je dus verwachten dat in een klas van dertig leerlingen er vier problemen hebben met lezen.

Leesplezier

Lezen is niet alleen belangrijk voor schoolsucces en maatschappelijke verantwoordelijkheid, het heeft nog een belangrijke functie: leesplezier. Het lezen van een spannende thriller, een romantisch boekje uit de bouquetreeks of het nieuwste nummer van de *Donald Duck* bezorgt mensen aangename ervaringen. Ook een visueel medium als de televisie doet voortdurend een beroep op de leesvaardigheid van mensen. Veel programma's zijn niet of nauwelijks te volgen als je niet kunt lezen. Door te lezen kun je je ontspannen, je ervaringswereld verruimen of kennismaken met meningen van anderen. Kinderen voelen dat haarfijn aan. Een kleuter van vijf meldt niet zonder trots dat hij al kan lezen en als kinderen naar groep 3 gaan, hebben ze het idee dat ze een belangrijke stap maken in de richting van de grotemensenwereld, omdat ze leren lezen.

1.2 Vormen van lezen

In het basisonderwijs is lezen één van de belangrijkste activiteiten. Niet alleen bij taal, maar bij vrijwel alle vakken wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. Het leesonderwijs is heel divers en er zijn verschillende termen en begrippen om de leesactiviteiten van de kinderen te benoemen: niveaulezen, begrijpend lezen, stillezen, vloeiend lezen, expressief lezen, aanvankelijk lezen, forum lezen enzovoort. De term lezen heeft meestal betrekking op het lezen als ondersteunende taalactiviteit. Lezen als functionele taalactiviteit wordt aangeduid met de inhoud van een tekst; dan heeft men het over geschiedenis, wereldoriëntatie of natuuronderwijs. Er zijn dus veel manieren waarop je met lezen en leesonderwijs bezig kunt zijn. De verschillende onderscheidingen hebben te maken met de doelstelling van het leesonderwijs, de fasen in het leesonderwijs en de verschillende werkvormen die gehanteerd worden. In deze paragraaf bespreken we het onderscheid dat te maken heeft met doelstelling van het leesonderwijs. In paragraaf 1.3 en 1.4 gaan we in op de verschillende leesfasen en in paragraaf 1.5 op het onderscheid dat wordt gemaakt afhankelijk van de werk- en groeivormen die je hanteert.

Afhankelijk van de doelstelling van het leesonderwijs onderscheiden we de volgende vormen van lezen: technisch lezen, begrijpend en studerend lezen, belevend lezen en expressief en vloeiend lezen. Men spreekt in dit verband ook wel over de verschillende domeinen van het leesonderwijs. We zullen ze kort bespreken.

Technisch lezen

Technisch lezen is de vaardigheid om geschreven taal om te zetten in gesproken taal. Dat kan door het hardop verklanken van een tekst (het voorlezen), maar ook door het innerlijk verklanken, waarbij de lezer in zichzelf de woorden hoort. Het gaat in beide gevallen om het decoderen, het kraken van de code van ons schriftstelsel. In groep 3 wordt er veel aandacht besteed om die code aan te leren. In ongeveer een half jaar tijd slagen de meeste kinderen erin om alle letters te leren en kunnen ze ook eenvoudige woorden lezen. Na de eerste helft van groep 3 wordt er binnen het technisch lezen veel tijd besteed aan het herkennen van clusters van letters en het versnellen en automatiseren van het herkennen van woorden.

Technisch lezen wordt in de meeste gevallen geoefend door kinderen hardop een tekst te laten lezen. Dat heeft als voordeel dat je direct kunt controleren of een kind fouten maakt bij het herkennen van woorden. Het hardop voorlezen van een tekst is een typisch schoolse activiteit, in het dagelijks leven komt het niet zo vaak voor. Daar heb je veel meer aan het snel stiller lezen, omdat je op die manier in korte tijd veel informatie tot je kunt nemen. Het hardop lezen gebeurt alleen in situaties waarin jij de enige bent die over een tekst beschikt of in gevallen waarin iemand de kunst van het lezen niet beheerst, zoals bij het voorlezen van verhalen aan kleine kinderen. In die situaties is het functioneel om hardop te lezen.

Ook in de kleutergroepen is al aandacht voor bepaalde aspecten van het technisch lezen. Er wordt bijvoorbeeld gewerkt met een lettermuur of een letter van de week. Je kunt nog niet echt spreken van onderwijs in technisch lezen, omdat het nog een hoge mate van vrijblijvendheid kent. Het is de bedoeling dat de kinderen kennismaken met de geschreven taal en al een stuk of wat letters leren, het maakt niet uit welke letters dat zijn. Je kunt het zien als een soort voorbereiding op het leren lezen.

Met de komst van de computer, smartphone en tablet is het ook gemakkelijk geworden om het technisch lezen thuis te oefenen. Er zijn tientallen apps waarbij de kinderen spelenderwijs de letters kunnen leren of hun leesvaardigheid kunnen vergroten (zie figuur 1.1).

FIGUUR 1.1 De app *Letterprins*, een leesgame waarmee kinderen thuis kunnen leren lezen

Begrijpend en studerend lezen

Begrijpend lezen is het achterhalen van de betekenis van een tekst. Het begrip tekst moet je daarbij heel ruim opvatten: het kan gaan om een los woord op een mededelingenbord tot een lijvige literaire roman. We hebben hiervoor al gezien dat het vlot kunnen decoderen een voorwaarde is voor het begrijpen van een tekst. Ook als een lezer beschikt over veel achtergrondkennis en actief leest door bijvoorbeeld vragen aan de tekst te stellen, beïnvloedt dat het begrijpen van een tekst (Fischer & Frey, 2009). Bij het begrijpend lezen past een lezer veel deelvaardigheden toe zoals de betekenis van woord(groepen) bepalen, relaties in de tekst leggen, relaties buiten de tekst leggen, de structuur van de tekst herkennen, de tekstsoort herkennen, het thema van de tekst bepalen, het doel van de tekst vaststellen en het beoordelen van de tekst (Huizenga & Robbe, 2015).

Studerend lezen gaat nog een stap verder dan begrijpend lezen: de lezer moet ook de inhoud van een tekst kunnen vastleggen in bijvoorbeeld een schema of een samenvatting. Studerend lezen kun je beschouwen als een toepassing van begrijpend lezen, waarbij je gebruikmaakt van studietechnieken als onderstrepen, schematiseren en samenvatten. Het is een vorm van lezen die je meestal alleen in de hoogste groepen van de basisschool tegenkomt. Vroeger waren er nog wel aparte methoden voor studerend lezen, maar tegenwoordig is het opgenomen in methoden voor begrijpend lezen. Veel scholen maken ook gebruik van digitale methoden voor begrijpend lezen zoals *Leeslink* (zie figuur 1.2).

Belevend lezen

Bij *belevend lezen* staat de emotionele betrokkenheid van de lezer bij een tekst centraal. Het gaat erom dat de lezer in staat is zich in te leven in de personages uit een verhaal, bepaalde emoties kan meevoelen en zich door de verhaalde gebeurtenissen laat meenemen. Het wordt ook wel *leesbevordering* genoemd.

Er bestaan geen aparte methoden voor belevend lezen; er wordt wel aandacht aan besteed in taalmethoden. Ook in methoden voor technisch lezen vind je het terug, zij het op bescheiden schaal. Je kunt het belevend lezen bevorderen door allerlei verwerkingsactiviteiten als dramatische expressie of creatief schrijven.

Het onderscheid tussen technisch lezen, begrijpend lezen en belevend lezen is natuurlijk kunstmatig. Bij lezen gaat het altijd om het begrijpen van een tekst en er ook altijd een vorm van emotionele betrokkenheid bij een tekst. Er zijn weinig situaties in het dagelijks leven waarin je op de automatische piloot een tekst verklankt, zonder de betekenis van wat je leest erbij te betrekken. Het onderscheid tussen de verschillende leesvormen is alleen vanuit didactisch oogpunt zinvol. Bij technisch lezen leg je meer de nadruk op het vlot herkennen van woorden en dan is het simpelweg te veel om ook nog aandacht te besteden aan allerlei aspecten die met het begrijpen van een tekst te maken hebben. Het heeft geen zin om uitgebreid aandacht te besteden aan strategieën en vaardigheden voor het begrijpend lezen als kinderen nog moeite hebben met het vlot decoderen van een tekst. Dan is het beter om er eerst voor te zorgen dat de vaardigheid in het technisch lezen op peil is. Door onderscheid te maken tussen technisch, begrijpend en belevend lezen kun je specifiekere doelen stellen en daar je instructie op afstemmen.

met het verstand op nul (Berends, 2011). Dat wordt nog versterkt door de manier waarop we het technisch lezen toetsen: kinderen moeten zo snel mogelijk en met zo weinig mogelijk fouten een tekst of een rij woorden lezen. Door deze benadering van het leesonderwijs lezen kinderen minder actief en minder kritisch en hebben ze het idee dat goed lezen gelijk staat aan het snel verklanken van een tekst.

Expressief lezen en vloeiend lezen

Technisch lezen is niet alleen een kwestie van decoderen of verklanken van wat er op papier staat. Iemand die voorleest, legt ook bepaalde accenten in een zin of probeert in zijn manier van spreken bepaalde emoties te leggen. Als bij het technisch lezen de nadruk ligt op het op een natuurlijke manier lezen van de tekst, spreken we ook wel van *expressief lezen* of *voordrachtslezen*. Het gaat hier om zaken als een goede uitspraak, de zinsmelodie of de juiste afwisseling van het leestempo. In paragraaf 2.5 worden de voordrachtsaspecten van het technisch lezen verder besproken.

Om een tekst goed expressief te kunnen voorlezen, moet je als lezer ook letten op de betekenis van een tekst. De zin 'Ga je nu al weg', vroeg hij teleurgesteld kun je alleen met de juiste expressie voorlezen als je ook let op de betekenis en als je je kunt inleven in de spreker. Het vereist bovendien dat je heel snel de zin kunt overzien en voordat je de zin opleest al het woord *teleurgesteld* hebt opgemerkt. Om een tekst goed expressief te kunnen voorlezen moet het herkennen van de woorden dus al geautomatiseerd zijn. Kinderen die daar nog veel moeite mee hebben, zijn niet in staat om een tekst op een natuurlijke manier voor te lezen. Het omzetten van letters in klanken legt zo'n groot beslag op het werkgeheugen dat ze niet in staat zijn het gelezene te interpreteren of in verband te brengen met hun eigen ervaring.

Voordrachtslezen

Vloeiend lezen

Tegenwoordig wordt in plaats van expressief lezen ook vaak het begrip *vloeiend lezen* gebruikt. Het is de vaardigheid om snel en accuraat en met begrip en expressie te kunnen lezen (Van den Mortel & Bouwman, 2015). Vloeiend lezen is dus gelijktijdig decoderen en begrijpen. In de Engelstalige literatuur wordt in dit verband vaak het begrip *fluency* gebruikt. Het gaat er bij het onderwijs in vloeiend lezen altijd om dat het begrijpen van een tekst gemakkelijker wordt.

In methoden voor technisch lezen kom je ook wel de begrippen vloeiend en vlot lezen tegen, maar dat is meer gericht op het automatiseren van het lezen en niet op het expressief voorlezen op basis van het begrijpen van de tekst.

1.3 Fasen in het leesonderwijs

In de vorige paragraaf hebben we een onderscheid gemaakt naar de vormen van lezen, gebaseerd op de doelstelling van het leesonderwijs. Het is ook gebruikelijk om het leesonderwijs op te delen in verschillende fasen. We maken dan een onderscheid in voorbereidend lezen, aanvankelijk lezen en voortgezet lezen. Het reguliere leesonderwijs begint in de meeste scholen pas in groep 3 met het aanvankelijk lezen. Wat in de groepen 1 en 2 aan de ontwikkeling van de leesvaardigheid gebeurt, noemen we voorbereidend lezen. De leesactiviteiten in de groepen 4 tot en met 8 vallen onder het voortgezet lezen. We zullen deze drie fasen kort bespreken.

Vorbereidend lezen

Alle activiteiten waarbij de kinderen niet zelf lezen, maar die wel op de een of andere manier kinderen voorbereiden op het lezen, noemen we voorbereidend lezen. Het kan zowel een voorbereiding zijn op het technisch lezen, het begrijpend lezen als het belevend lezen. Als een kind bezig is met schuurpapier letters of een rijmoefening doet met de juf, is dat een voorbereiding op het technisch lezen. Het samen praten over wat er allemaal te zien is op een poster is een voorbereiding op het begrijpend lezen. En als een juf een spannend verhaal voorleest, heeft dat alles te maken met belevend lezen. Door het gebruik van de term voorbereidend lezen geef je aan dat de activiteiten in groep 1 en 2 alleen belangrijk zijn als een soort aanloop naar groep 3. Je gaat voorbij aan de eigen ontwikkeling die een kleuter doormaakt. Daarom hanteert men tegenwoordig liever de term *beginnende geletterdheid*. Daaronder verstaan we de spontane belangstelling van peuters en kleuters voor het geschreven woord. In paragraaf 1.4 gaan we hier verder op in en in hoofdstuk 3 komt uitgebreid het stimuleren van de geletterdheid bij peuters en kleuters aan bod.

Beginnende
geletterdheid

Aanvankelijk lezen

De fase van het leesonderwijs waarin de kinderen alle letters leren, noemen we het aanvankelijk lezen. Het beslaat meestal de eerste helft van groep 3. In de fase van het aanvankelijk lezen houden de kinderen zich voornamelijk bezig met het zich eigen maken van de leestechniek. Dat gebeurt meestal aan de hand van een leesmethode, zoals *Veilig leren lezen*, *De leessleutel* of *Lijn 3*. In deze methoden wordt er ook al wel aandacht besteed aan begrijpend en belevend lezen, maar de meeste aandacht gaat toch uit naar het aanleren van de letters.

Voortgezet lezen

Als de kinderen eenmaal alle letters kennen, begint de fase van het voortgezet lezen. In deze fase kom je zowel technisch lezen als begrijpend en belevend lezen tegen. Voor voortgezet technisch lezen bestaan aparte methoden (bijvoorbeeld *Estafette* of *Lekker lezen*).

Bij voortgezet technisch lezen gaat het vooral om het vergroten van het leestempo, het automatiseren van leesstrategieën en het realiseren van een goede voordracht.

Verreweg de meeste aandacht in de fase van het voortgezet lezen gaat uit naar het begrijpend lezen. Ook hiervoor wordt meestal een aparte leesmethode gebruikt, zoals *Overal tekst*, *Lezen in beeld*, *Tekstverwerken* en *Goed gelezen* of digitale methodes zoals *Nieuwsbegrip* en *Leeslink*.

Ook zijn er methoden voor voortgezet lezen die aandacht besteden aan alle drie de leesvormen: technisch lezen, begrijpend lezen en belevend lezen (bijvoorbeeld *Ondersteboven van lezen*).

1.4 Fasen in geletterdheid

Als kinderen naar de basisschool gaan, hebben ze al heel wat ervaring met boeken. Vader of moeder las voor het slapengaan voor uit een prentenboek, oma had het verzameld werk van *Jip en Janneke* in de kast staan, in de kinderprogramma's op de televisie werd de nodige aandacht besteed aan letters, kortom vierjarige kinderen zijn al behoorlijk geletterd. De spontane belangstelling van peuters en kleuters voor het geschreven woord en de

inzichten die ze ontwikkelen in de functies van geschreven taal duiden we ook wel aan met de term *geletterdheid*. In Nederland werd het begrip bekend door het Expertisecentrum Nederlands. Het is een breed begrip waarin de mondelinge taalontwikkeling en de ontwikkeling naar de schriftelijke taalvaardigheid nauw met elkaar verweven zijn. Geletterdheid heeft betrekking op de volgende aspecten:

- boekoriëntatie
- verhaalbegrip
- functies van geschreven taal
- relatie tussen gesproken en geschreven taal
- taalbewustzijn
- alfabetisch principe
- functioneel 'schrijven' en 'lezen'
- technisch lezen en schrijven, start
- technisch lezen en schrijven, vervolg
- begrijpend lezen en schrijven

Voor al deze aspecten van geletterdheid zijn zogenoemde tussendoelen geformuleerd. In paragraaf 4.1 worden deze uitgebreid besproken.

In de ontwikkeling van de geletterdheid kunnen we drie fasen onderscheiden:

- 1 ontlukende geletterdheid
- 2 beginnende geletterdheid
- 3 gevorderde geletterdheid

Ontlukende geletterdheid

Ontlukende geletterdheid heeft betrekking op de ontwikkeling van de geletterdheid in de voorschoolse periode van 0 tot 4 jaar. Het leren omgaan met geschreven taal is een spontaan proces, net als de mondelinge taalontwikkeling. Evenals bij de mondelinge taalontwikkeling speelt de interactie met ouders en opvoeders ook een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de geletterdheid (Sijtstra e.a., 1998). Door een kind bijvoorbeeld voor te lezen of in contact te brengen met taalspelletjes op de computer, komt de ontwikkeling van de geletterdheid op gang. Omdat er grote verschillen zijn in thuis-situaties, kan het niveau van geletterdheid ook sterk uiteenlopen. Kinderen die niet of weinig zijn voorgelezen, hebben veel minder kans gehad om hun geletterdheid te ontwikkelen en dat is te merken als ze de basisschool binnenkomen.

De ontwikkeling van de geletterdheid kun je in de eerste levensjaren van een kind niet los zien van de mondelinge taalontwikkeling. Door te reflecteren op mondeling taalgebruik wordt het voor kinderen gemakkelijker om zich ook allerlei inzichten over schriftelijk taalgebruik eigen te maken.

In hoofdstuk 3 gaan we verder in op het stimuleren van de ontlukende geletterdheid.

Beginnende geletterdheid

Beginnende geletterdheid heeft betrekking op de ontwikkeling van de geletterdheid in de groepen 1 tot en met 3 van de basisschool. De meeste kinderen die de basisschool binnenkomen, hebben al kennis opgedaan over boeken en letters. Door activiteiten als voorlezen, taalspelletjes, het bezig zijn in de boekenhoek, stempelen en werken op de computer, ontwikkelt de geletterdheid van kinderen zich verder. De fase van de beginnende geletterdheid omvat ook het aanvankelijk lezen.

Gevorderde geletterdheid

Gevorderde geletterdheid beslaat de periode na groep 3 en omvat het voortgezet lezen, maar ook het stellen, het schrijven van teksten. In deze fase leren kinderen steeds sneller woorden herkennen en richten ze hun aandacht meer op de betekenis en de bedoeling van een tekst. Ze leren verschillende soorten teksten kennen en leren strategieën om teksten te begrijpen en de betekenis van woorden te achterhalen. *Gevorderde geletterdheid* valt buiten het kader van dit boek. In Huizenga & Robbe (2015), Beernink e.a. (2010) en Paus (2014) is meer informatie te vinden over *gevorderde geletterdheid*.

1.5 Werkvormen en groeperingsvormen bij leesonderwijs

We hebben tot nu toe een onderscheid gemaakt naar de verschillende doelen van het lezen en de drie stadia in het leesonderwijs en de geletterdheid. Een derde onderscheid heeft betrekking op de manier waarop het leesonderwijs gegeven wordt. Bij het leesonderwijs worden verschillende werkvormen en groeperingsvormen gehanteerd en dat levert weer allerlei varianten van het lezen op.

Werkvormen

Je kunt heel veel verschillende werkvormen toepassen bij het technisch lezen. In paragraaf 6.2 bespreken we ze uitgebreid. Uitgaande van de manier waarop kinderen lezen, kunnen we een tweedeling maken in werkvormen: stillezen en hardop lezen.

Bij het *stillezen* lezen de kinderen zachtjes voor zichzelf een tekst. Het wordt soms gebruikt als voorbereiding op het hardop lezen van een tekst. Als kinderen een tekst eerst een keer voor zichzelf hebben doorgelezen, kennen ze de inhoud en zijn ze bedacht op bepaalde leestechnische problemen. Door de werkvorm van het stillezen toe te passen, is het natuurlijk goed mogelijk om te differentiëren in je leesonderwijs. Jonge kinderen hebben nogal eens moeite met het stillezen; vaak hebben ze nog de steun van het hardop verklanken van de tekst nodig. Daarom wordt het *hardop lezen* veelvuldig toegepast bij het aanvankelijk lezen. Bij het hardop lezen ligt de nadruk vaak op een goede voordracht.

Stillezen

Aan het hardop lezen moet niet overdreven veel belang worden toegekend. In het dagelijks leven zijn er niet zoveel situaties waarin je een tekst moet voorlezen. Het stillezen is een vaardigheid die veel meer voorkomt en het ligt dus voor de hand om in het onderwijs daar het accent op te leggen. Toch is het nodig om aandacht te besteden aan het hardop lezen, omdat je anders geen inzicht kunt krijgen in de vaardigheid in het technisch lezen van kinderen.

Hardop lezen

Groeperingsvormen

Lezen gebeurt vaak klassikaal of in groepen; dat is overzichtelijker voor de leerkracht. Vooral bij het aanvankelijk lezen is het klassikaal lezen heel gebruikelijk. Maar er zijn meer groeperingsvormen mogelijk. De kinderen kunnen ook individueel lezen, in tweetallen of in kleine groepen. Zo kennen we vrij lezen, duolezen, en groepslezen. Als de groepen zijn ingedeeld naar leesniveau, spreken we ook wel van niveaulezen.

Leeskring

Een bijzondere vorm van individueel lezen is de *leeskring*. Hierbij zitten de kinderen in een kring en leest één kind aan de rest een fragment van een boek voor. Het kind heeft het boek zelf uitgekozen en probeert aan anderen duidelijk te maken wat er zo bijzonder aan is (zie figuur 1.3).

FIGUUR 1.3 Een voorbeeld van een leeskring

Forumlezen

Een speciale vorm van groepslezen is *forumlezen*. Hierbij fungeert een groepje kinderen als een forum dat aan de rest van de klas een tekst voorleest. In paragraaf 6.1 komen de verschillende groeperingsvormen van het lezen uitvoeriger aan de orde.

1.6 Visies op leesonderwijs

Op veel Nederlandse basisscholen is het gebruikelijk dat de kinderen in groep 3 beginnen met systematisch leesonderwijs met behulp van een methode zoals *Veilig leren lezen*. Voor het voortgezet technisch lezen is de situatie wat gevarieerder, maar ook hier maken veel scholen gebruik van een methode. Dat wil niet zeggen dat leerkrachten in groep 3 uitsluitend methodeslaven zijn en dat onderwijs in technisch lezen een kwestie is van het boekje van voor naar achteren door werken. Er zijn meer manieren om je leesonderwijs vorm te geven en er bestaan verschillende opvattingen over hoe je onderwijs in technisch lezen moet verzorgen. De verschillende opvattingen laten zich beschrijven met behulp van de volgende tegenstellingen:

- 1 ondersteunend of functioneel
- 2 methodisch of niet-methodisch
- 3 geïsoleerd of geïntegreerd
- 4 sturend of kindvolgend

Deze tegenstellingen hebben te maken met de doelstelling, het gebruikte materiaal, de relatie met andere taalactiviteiten en het moment waarop we starten met het leesonderwijs. We lichten ze achtereenvolgens toe.

Ondersteunend of functioneel

Het onderwijs in technisch lezen heeft meestal als doel om de vaardigheid in het lezen te vergroten. We hebben dat in paragraaf 1.1 lezen als ondersteunende taalactiviteit genoemd, omdat het onderwijs dient als ondersteuning van het toepassen van de leesvaardigheid in het dagelijks leven.

Als je het aanvankelijk lezen ziet als een ondersteunende taalactiviteit, besteed je vooral aandacht aan het aanleren van de letters en doe je veel oefeningen in het analyseren van woorden. Je bent dan voornamelijk bezig met de leestechiek en veel minder met de functie van het lezen.

Als je het technisch lezen vooral ziet als een ondersteunende taalactiviteit, wil dat zeggen dat je leesstrategieën oefent en kinderen traint in het snel herkennen van woorden. Dat gebeurt vaak aan de hand van rijen woorden met lastige letterclusters die veelvuldig moeten worden gelezen om het automatiseren te bevorderen.

Daarnaast kennen we ook lezen als functionele taalactiviteit en hierbij ligt de doelstelling vooral op het gebied van de functionele toepassing. Voor technisch lezen betekent dit dat je in het onderwijs vooral de nadruk legt op situaties waarin het voorlezen van een tekst een duidelijke functie heeft en voor kinderen betekenisvol is. Je zult dan meer de nadruk leggen op bepaalde werkvormen, zoals de leeskring, forumlezen, radiolezen of tutorlezen. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in. Ook kijk je meer naar aantrekkelijke teksten die zich er goed voor lenen om aan anderen voor te lezen.

Methodisch of niet-methodisch

Zoals gezegd maken de meeste basisscholen gebruik van een methode voor aanvankelijk lezen. De verschillen tussen methoden zijn niet erg principiële. Het belangrijkste verschilpunt ligt in de vraag of je kinderen ook letters moet aanbieden die nog niet eerder zijn behandeld. De meeste methoden leren kinderen de letters aan met behulp van een basiswoord, waarbij de kinderen nog niet direct alle letters van dat basiswoord hoeven te kennen. Andere methoden leren eerst uitvoerig alle letters van een basiswoord aan voor ze verdergaan met een nieuw basiswoord. In hoofdstuk 9 vind je hier meer informatie over.

De meeste scholen volgen ook de opbouw van de methode, waarbij gemakshalve voorbijgegaan wordt aan de letters die individuele kinderen al kennen. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw staat ook het niet-methodisch leesonderwijs meer in de aandacht. Men probeert vooral aan te sluiten bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en begint met het leesonderwijs als een kind er aan toe is. Dit soort benaderingen wordt vaak natuurlijk leren lezen of functioneel leren lezen genoemd, waarmee aangegeven wordt dat men aansluit bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en het functionele aspect van het leren lezen vooropstelt. In paragraaf 3.6 en subparagraaf 9.1.6 kun je er meer over lezen.

De meeste leesdeskundigen zijn tegenwoordig van mening dat lezen het best methodisch kan worden aangeleerd. Leren lezen is geen natuurlijk proces, zoals leren spreken. Veel kinderen hebben een goede instructie nodig om een goede lezer te worden. Als we te lang wachten met leren lezen, wordt de achterstand van zwakke lezers alleen maar groter (zie Vernooij, 2006 en Pressley, 2006).

Alle moderne methoden hebben mogelijkheden om tegemoet te komen aan de verschillen die er zijn aan het begin van groep 3. De kinderen die al kunnen lezen, volgen dan een apart programma en de zwakke lezers krijgen

meer instructie en begeleiding. Ook methoden voor technisch lezen bieden vaak de mogelijkheid om met verschillende niveaugroepen te werken.

Geïsoleerd of geïntegreerd

Bij het aanvankelijk lezen werd van oudsher sterk de nadruk gelegd op het aanleren van de leestechniek. Het ging vooral om het decoderen, de betekenis was minder belangrijk. Het lezen werd dus geïsoleerd aangeleerd. De laatste jaren zijn de methoden voor aanvankelijk lezen veel breder geworden en wordt aandacht besteed aan verschillende taalvaardigheden. *Veilig leren lezen* is een geïntegreerde methode en heeft ook leerlijnen voor schriftelijke taalontwikkeling, spellen, begrijpend lezen, mondelinge taalontwikkeling en woordenschat. Dat neemt niet weg dat in de praktijk de meeste aandacht nog wel uitgaat naar het aanleren van de letters. Je kunt de geïntegreerde methode dus heel eenzijdig gebruiken.

Ook het technisch lezen wordt vaak geïsoleerd aangeleerd. In methoden ligt de nadruk op het verbeteren van de leestechniek en worden er nauwelijks relaties gelegd met andere taalvaardigheden. Je kunt het technisch lezen ook meer integreren met andere taalvaardigheden door bijvoorbeeld de categorieën uit de spellingmethode te gebruiken voor het trainen van de leesvaardigheid. Je kunt ook gebruikmaken van teksten uit bijvoorbeeld de zaakvakmethoden.

VOORBEELD 1.1

Integratie van technisch lezen

Juf Barbara heeft in groep 7 geen methode voor technisch lezen, maar ze gebruikt de spellingmethode als uitgangspunt voor het trainen van de leesvaardigheid. Op maandag introduceert ze de woorden van een woordpakket en de kinderen oefenen in de loop van de week met behulp van een spellingschrift en het computerprogramma. Op donderdag is er ruim een half uur aandacht voor technisch lezen, waarbij de kinderen oefenen met het lezen van de woorden van de spellingcategorie. Vandaag zijn de woorden met *-air* aan de beurt. In de spellingmethode is een beperkt aantal woorden opgenomen: *miljonair*, *populair*, *ordinair*, *meubilair* en *spectaculair*. Elke week mogen twee kinderen met behulp van het rijmwoordenboek nieuwe woorden zoeken die geoefend worden met het technisch lezen. De woorden worden op het smartboard getoond en er wordt aandacht besteed aan de betekenis en waar je op moet letten bij het lezen van de woorden. Justin en Melvin hebben er nog een paar woorden bij gevonden: *militair*, *miljardair*, *sanitair*, *spectaculair*, *universitair* en *humanitair*. Juf Barbara geeft bij de klassikale instructie een aantal aanwijzingen voor het lezen van de woorden. 'Probeer het woord eerst in stukjes te lezen: mil – jo – nair. En let op het laatste stukje. Er staat ai, maar je zegt een lange e. Een beetje net als de geiten van de kinderboerderij: mmeeehh.' Daarna gaat de helft van de kinderen die wat meer moeite heeft met technisch lezen, in tweetallen oefenen met flitskaartjes, die ze zelf moeten knippen uit een A4'tje. Als ze klaar zijn met flitsen, mogen ze een speurpuzzel maken met woorden met *-air* erin. De andere kinderen mogen op de computer een verhaaltje maken met woorden met *-air* erin of ze mogen kaartjes maken voor het leeskwartet dat in de loop van het jaar is opgebouwd. Als de verhaaltjes en kwartetkaarten klaar zijn, wordt er gewisseld.

Sturend of kindvolgend

De leeftijd waarop de kinderen met het leesonderwijs beginnen, verschilt van land tot land. In Engeland begint men met het aanvankelijk lezen als kinderen vijf jaar zijn en in Finland start men bij zevenjarige kinderen. In Nederland is het gebruikelijk om met het leesonderwijs te beginnen als kinderen de leeftijd van zes jaar hebben. Kinderen die in september jarig zijn, mogen ook nog meedoen en voor een enkele vroege leerling die pas in oktober zijn verjaardag viert, wordt ook nog wel eens een uitzondering gemaakt, maar de rest van de vijfjarige kinderen moet wachten tot augustus van het volgend schooljaar. Dat kan nadelig zijn voor die kleuters bij wie in de loop van het schooljaar het spontaan lezen op gang komt en voor wie de activiteiten in de kleuterklas onvoldoende uitdaging hebben. Al met al kun je stellen dat het moment waarop het leesonderwijs start, sterk gestuurd wordt van buitenaf. We beginnen op een vast tijdstip en ook de volgorde waarin de kinderen de letters leren, ligt vast in de methode.

Er zijn ook opvattingen die meer kindvolgend zijn en willen starten met het leesonderwijs als het kind daar aan toe is. Dat kan met behulp van een methode door twee keer per jaar (augustus en januari) te beginnen met het leesonderwijs. Je kunt ook zonder methode werken en dan kom je heel dicht in de buurt van het functioneel aanvankelijk lezen.

Vaak zal de keuze voor het onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen er één zijn voor of tegen het gebruik van een methode. Methoden zijn vaak niet kindvolgend, maar sterk sturend. Toch kun je ook met een leesmethode aansluiten bij de ontwikkeling van een kind, maar dat vergt natuurlijk nogal wat van de organisatie van je onderwijs. Je zult dan sterk moeten differentiëren of adaptief onderwijs moeten geven, waarbij je tegemoet komt aan de onderwijsbehoeften van kinderen. Meer hierover vind je in hoofdstuk 8.

1.7 Competenties voor het leesonderwijs

Kinderen leren lezen is geen eenvoudige zaak. Er zijn natuurlijk vlugge vogels die zichzelf moeiteloos leren lezen, maar het gros van de leerlingen uit groep 3 heeft de instructie en de begeleiding van de leerkracht hard nodig. Kinderen die moeite hebben om het tempo van de leesmethode te volgen, hebben zelfs intensieve hulp van een leerkracht nodig. Datzelfde geldt voor het voortgezet technisch lezen. Een leerkracht heeft bij het onderwijs veel steun aan een methode, maar je kunt niet klakkeloos de handleiding volgen en een lesje afdraaien. Je zult zelf keuzes moeten maken in wat voor leerstof je de kinderen aanbiedt, welke materialen je gebruikt en welke kinderen nog extra oefening nodig hebben. Voor het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen heeft een leerkracht veel vakspecifieke competenties of bekwaamheden nodig.

Voor het beroep van leerkracht zijn wel een aantal algemene bekwaamheidseisen geformuleerd (zie www.onderwijscooperatie.nl). Ze hebben betrekking op vakinhoudelijke bekwaamheid, vakdidactische bekwaamheid en pedagogische bekwaamheid. In de nieuwe voorstellen voor de bekwaamheidseisen voor de leerkracht in het basisonderwijs wordt een bekwaame leerkracht als volgt omschreven:

Een bekwaame leraar is een leraar die heeft aangetoond dat hij met zijn vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische kennis en kunde zijn werk als leraar en als deelnemer aan de professionele onderwijsgemeenschap die hij samen met zijn collega's vormt, kan verrichten op een professioneel doelmatige en verantwoorde wijze. Voor de leraar primair onderwijs (groepsleerbaar) gelden de eisen die gesteld worden aan het bachelor-niveau van kwalificatie. Dit houdt in dat hij gevorderde kennis en kunde heeft betreffende het curriculum van het basisonderwijs, de vakdidactieken daarvan en de pedagogische theorieën en methodieken die relevant zijn voor zijn onderwijs. Op basis daarvan en ondersteund door gespecialiseerde handboeken en onderwijsmethodes kan hij:

- zijn eigen onderwijs vormgeven, afstemmen op het niveau en de kenmerken van zijn leerlingen, uitvoeren, evalueren en bijstellen
- samenwerken met collega's in – en waar relevant ook buiten – de eigen instelling en zijn professionele handelen waar nodig afstemmen met hen
- bijdragen leveren aan onderwijskundige ontwikkelingen door het raadplegen van bronnen, het inbrengen van informatie en kritische bijdragen aan oordeelsvorming en het oplossen van praktijkproblemen
- meewerken aan praktijkgericht onderzoek ten behoeve van onderwijsontwikkelingen en gebruikmaken van nieuwe kennis en inzichten uit onderzoek die praktijkgericht zijn uitgewerkt en beproefd
- zelfstandig vormgeven aan zijn professionele ontwikkeling

In dit boek bespreken we de bekwaamheden die je nodig hebt om goed onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen te geven. Het gaat dan zowel om kennis, als kunde en inzicht en vaardigheid. Je kunt bekwaamheden en competenties op verschillende manieren beschrijven en ook weer allerlei deelcompetenties onderscheiden. In de structuur van dit boek is een bepaald didactisch beschrijvingsmodel gehanteerd waarmee je een goed beeld kunt geven van wat er van een leerkracht wordt gevraagd op het gebied van onderwijs verzorgen in het aanvankelijk en technisch lezen. Het gaat om:

- het verantwoorden van je onderwijs (hoofdstuk 1)
- kennis hebben van de leertaak (hoofdstuk 2)
- aansluiten op de beginsituatie van de leerlingen (hoofdstuk 3)
- doelen formuleren en leerstof ordenen (hoofdstuk 4)
- instructie geven (hoofdstuk 5)
- werkvormen en hulpmiddelen gebruiken (hoofdstuk 6 en hoofdstuk 9)
- evalueren van je onderwijs (hoofdstuk 7)
- omgaan met verschillen tussen leerlingen (hoofdstuk 8)

Dit zijn algemene bekwaamheden die bij alle vakken en al het onderwijs dat je verzorgt van belang zijn. Die algemene competenties zijn geformuleerd in de bekwaamheidseisen. In het overzicht in figuur 1.4 zijn de algemene vakdidactische bekwaamheden gerangschikt volgens de hoofdstukindeling van dit boek. Aan het eind van elk hoofdstuk formuleren we steeds de specifieke competenties voor het onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen.

FIGUUR 1.4 Overzicht algemene vakinhoudelijke en vakdidactische bekwaamheidseisen

1 *Het verantwoorden van je onderwijs*

- De leraar overziet de opbouw van het curriculum en de doorlopende leerlijnen. Hij weet hoe zijn onderwijs voortbouwt op het voorgaande onderwijs en voorbereidt op het vervolgonderwijs. De leraar kent de samenhang tussen de verschillende vakken in het curriculum.
- De leraar kan zijn leerlingen duidelijk maken wat de relevantie is van de leerstof voor het dagelijkse leven en voor het vervolgonderwijs.

2 *Kennis hebben van de leertaak*

- De leraar heeft kennis van verschillende leer- en onderwijstheorieën die voor zijn onderwijspraktijk relevant zijn en kan die herkennen in het leren van zijn leerlingen. De leraar kent verschillende methodes en criteria waarmee hij de bruikbaarheid ervan voor zijn leerlingen kan vaststellen.

3 *Aansluiten op de beginsituatie van kinderen*

- De leraar brengt een duidelijke relatie aan tussen de leerdoelen, het niveau en de kenmerken van zijn leerlingen, de vakinhoud en de inzet van de verschillende methodieken en middelen.

4 *Doelen formuleren en leerstof ordenen*

- De leraar weet hoe een leerplan in elkaar zit en kent de criteria waaraan een goed leerplan moet voldoen.

5 *Instructie geven*

- De leraar kent verschillende didactische leer- en werkvormen en de psychologische achtergrond daarvan. Hij kent criteria waarmee de bruikbaarheid daarvan voor zijn leerlingen kan worden vastgesteld.

6 *Werkvormen en hulpmiddelen gebruiken*

- De leraar kent verschillende didactische leer- en werkvormen en de psychologische achtergrond daarvan. Hij kent criteria waarmee de bruikbaarheid daarvan voor zijn leerlingen kan worden vastgesteld.
- De leraar heeft kennis van digitale leermaterialen en -middelen. Hij kent de technische en pedagogisch-didactische mogelijkheden en beperkingen daarvan.

7 *Evalueren van je onderwijs*

- Bij de uitvoering van zijn onderwijs volgt de leraar de ontwikkeling van zijn leerlingen.
- Hij toetst en analyseert regelmatig en adequaat of de leerdoelen gerealiseerd worden en hoe dat gebeurt.
- Op basis van zijn analyse stelt hij zo nodig zijn onderwijs didactisch bij; zijn onderwijs gaat met de tijd mee.

8 *Omgaan met verschillen tussen leerlingen*

- De leraar weet dat zijn leerlingen de leerstof op verschillende manieren kunnen opvatten, interpreteren en leren. Hij kan zijn onderwijs afstemmen op die verschillen tussen leerlingen.
- Hij kent verschillende manieren om binnen een methode te differentiëren en recht te doen aan verschillen tussen leerlingen. Hij kan de methode aanvullen en verrijken.

Competenties

- 1 Je kunt het belang van leren lezen als ondersteunende en functionele taalvaardigheid duidelijk maken.
- 2 Je kunt de keuze voor bepaalde leesvormen en werkvormen bij het leesonderwijs motiveren.
- 3 Je kunt motiveren vanuit welke visie je onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen verzorgt.

Samenvatting

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.aanvankelijkentechnischlezen.noordhoff.nl.

Opdrachten

-
- 1.1** Hardop lezen wordt vaak geoefend met een tekst die iedereen al voor zich heeft. De noodzaak tot het hardop lezen is dus niet aanwezig. Bedenk een aantal situaties op de basisschool waarin het hardop lezen wel functioneel is.
- 1.2** Ga op je stageschool na of er voortgezet technisch lezen wordt gegeven. Onderzoek welke groeperingsvormen worden gebruikt en op welke manier de kinderen instructie krijgen voor de verbetering van hun leestechiek. Inventariseer ook welke visie men heeft op het technisch lezen. Is het lezen vooral een ondersteunende taalactiviteit of meer functioneel, werkt men methodisch of niet-methodisch, geïsoleerd of geïntegreerd, sturend of kindvolgend? Geef ook je eigen visie op hoe je het onderwijs in technisch lezen moet geven.
- 1.3** Ga bij een les aanvankelijk of technisch lezen die je op je stageschool hebt gegeven, eens na welke vakspecifieke competenties je hebt gebruikt en welke je nog moet ontwikkelen. Maak gebruik van de lijst met competenties die je aan het eind van elk hoofdstuk vindt.
-